

Наталія Сердюк,

кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри психології
Бердянського державного педагогічного
університету

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ АРТ- ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Сучасна освітня практика орієнтована на підготовку вчителя молодших класів, який володіє не тільки традиційними, а й інноваційними технологіями навчально-виховного процесу, до числа яких входять арт-терапевтичні технології. Майбутній педагог має проявляти стійку мотивацію до впровадження методів та форм арт-терапії, володіти знаннями про суть та специфіку арт-терапевтичних технологій, їх види та ознаки, розвивати творчу уяву та альтернативність мислення, продукувати й теоретично обґрунтовувати нові ідеї, проектувати шляхи їх практичної реалізації, оцінювати власну діяльність та діяльність інших тощо.

Підготовка майбутніх педагогів до впровадження в освітню діяльність арт-терапевтичних технологій розглядалася М. Беляєвою, Т. Кисельовою, Л. Лебедевою, О. Сорокою та ін. Сучасні дослідження вказують на необхідність активного пошуку ефективних засобів підготовки майбутніх фахівців як активних учасників інноваційної практики та особливе зацікавлення у науковців викликають арт-терапевтичні технології навчання.

Виходячи з цього метою статті є теоретичне обґрунтування особливості підготовки майбутніх педагогів молодших класів до використання арт-терапевтичних технологій.

Аналіз організації навчально-виховного процесу в сучасній школі показав, що сьогодні основна увага приділяється розвитку когнітивних здібностей, отриманню теоретичних знань та практичних умінь і навичок, разом з тим формування емоційної сфери часто відсувається на другий план. Цілком відомий факт, що нерозвинені почуття, в першу чергу естетичні, є причиною недостатнього розвитку інтелекту й свідомості в цілому. Тому в процесі навчання у початкових класах формуванню почуттів має приділятися така ж увага, як і розвитку мислення бо суспільству порібно людине не лише зі «світлою головою», але й з чутливим серцем.

Варто зазначити, що перехід дитини з дошкільного віку в молодший шкільний вік супроводжується соціальними та психологічними змінами, які викликають певні труднощі в житті дитини. До найбільш поширених труднощів з якими можуть зіштовхнутися майбутні педагоги в свої

практиці є підвищена тривожність, наявність дидактогенних або шкільних страхів тощо. Однак, варто зазначити, що причинами появи високого рівня тривожності та страхів можуть бути як у природні чинники розвитку психіки дитини, так і в соціальні, що пов'язані з умовами соціалізації. У першому випадку необхідна психолого-корекційна робота практичного психолога, то в другому – сам учитель молодших класів зможе сприяти зменшенню тривожності в молодших школярів за допомогою арт-терапевтичних технологій.

Арт-терапія наповнює творчі ресурси педагога, оскільки вона допомагає розуміти особистість, що підростає її світогляд, розвивати емоційний інтелект, а також гармонізувати внутрішній світ молодшого школяра, через художньо-творче самовираження, самопізнання та самореалізацію. Вона дозволяє в коректній, екологічній формі вирішувати виховні, корекційні завдання, що стоять перед педагогом. Також розвиває особливе позитивне ставлення до дійсності, зокрема до навчання, спілкування та взаємодії з людьми.

Стосовно роз'яснення того, що необхідно розуміти під арт-терапевтичними технологіями, то думки науковців однакові. За визначенням, О. Сороки арт-терапевтична технологія – це освітня технологія, що містить сукупність дій з арт-терапевтичної діагностики, конструювання, реалізації та аналізу арт-терапевтичного процесу і забезпечення комфортні умови для розвитку учнів [4]. Схоже тлумачення арт-технологій має Т. Кісельова, вона вважає, що арт-терапію можна успішно адаптувати до педагогічної практики. Вчитель може застосовувати її без участі психолога або психотерапевта для вирішення розвивальних, вихованих, діагностичних, корекційних та інших завдань. Використання мистецтва в якості зцілювального фактора найбільше доступного педагогу в силу його професійної підготовки, спеціальні медичні знання для цього не потрібні [4]. Л. Лебедева також вказує на широкі можливості арт-терапевтичних форм роботи, зокрема: виховні – беручи участь у груповій формі роботи, учні можуть навчитися коректно спілкуватися, співчуттю, взаєморозумінню, взаємоповазі та взаємопідтримці; корекційні – достатньо успішно коректується образ «Я», який раніше міг бути деформованим, покращується самооцінка, зникають неадекватні форми поведінки, налагоджуються способи взаємодії з іншими людьми; психотерапевтичні – терапевтичного ефекту можна досягнути завдяки тому, що у процесі творчої діяльності створюється відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості та успіху, що мобілізує цілющий потенціал емоцій; діагностичні – арт-терапія дозволяє отримати унікальні відомості про індивідуальні особливості розвитку учнів, їх психічний та емоційний стан; розвивальні – завдяки використанню різноманітних форм художньої експресії виникають умови, за яких кожна дитина переживає відчуття успіху,

оскільки побічним результатом арт-терапії зазвичай є задоволення, що виникає в результаті виявлення прихованих талантів [2].

Основними принципами арт-терапевтичних занять є: підтримувати в дитині її позитивний образ; розглядати ситуацію, вчинок та його наслідки, а не особистість і характер самої дитини; відзначати зрушення в особистісному зростанні шляхом порівняння дитини з самою собою, а не з іншими дітьми; не застосовувати негативних оцінювальних суджень, негативного програмування; не нав'язувати дитині видів діяльності та поведінки всупереч її бажанню; застосовувати та схвалювати всі продукти творчої діяльності дитини, незалежно від змісту, форми і якості; не втомлювати заняттями; використовувати певний ритуал на заняттях.

Арт-терапевтичні технології є інструментом для вивчення почуттів, ідей та подій, для розвитку міжособистісних навичок і відносин, для зміцнення самооцінки, впевненості й створення більш впевненого образу себе. При впровадженні в навчально-виховний процес арт-технології педагогам слід дотримуватися наступних рекомендацій:

1. Безоцінно сприймати всі роботи, в арт-терапії немає «правильно» чи «неправильно», діти повинні відчувати себе в безпеці, знати, що створення образів це спосіб передачі свого досвіду, думок і почуттів, і що їх не будуть оцінювати.

2. Діти виступають експертами власних арт-продуктів тому, що відправною точкою в творчому процесі є досвід кожної дитини.

3. Важливий і унікальний внесок кожної дитини, кожний їхній творчий доробок потрібно розглядати з однаковою повагою, незалежно від професіоналізму.

4. Зберігати таємниці, якими діляться молодші школярі при обговоренні своїх робіт.

5. Умови для презентації арт-продукту дитини не повинні бути директивними та необхідно уникати інтерпретацій з боку дорослих, це може робити тільки сам автор, за бажанням [1].

Арт-терапевтичні заняття у початковій школі можна проводити індивідуально, в парах, у маленькій групі або в цілому класі. Останній варіант є найбільш прийнятним, особливо якщо ці заняття буде проводити вчитель початкових класів з метою більш глибокого вивчення внутрішнього світу своїх вихованців та формування міцного, дружнього дитячого колективу в результаті спільної творчої діяльності.

У структурі кожного арт-терапевтичного заняття з молодшими школярами, на думку О. Сороки, повинні чітко прослідковуватися наступні етапи:

–«Налаштування на творчість» – відбувається підготовка учнів до створення арт-продукту, зняття емоційної напруги, для цього варто використовувати ігри, музичні та танцювальні вправи. При виконанні

цих вправ відбувається зниження контролю з боку свідомості та настає релаксація.

– Актуалізація візуальних, аудіальних, кінестетичних відчуттів. На цьому етапі можна використовувати малюнок у сполученні з елементами музичної і танцювальної терапії. Для арт-терапевтичних занять краще підбирати мелодійні композиції без тексту. Можна сполучати арт-танцювально-рухову терапію.

– Індивідуальна образотворча діяльність, що надає можливості для дослідження власних проблем і переживань. Також цей етап передбачає непряму діагностику, додаткову інформацію можна отримати при інтерпретації малюнків відповідно до критеріїв відомих проєктивних методик.

– Активізація вербальної й невербальної комунікації. Кожному учаснику пропонується показати свою роботу та розповісти про неї. Ступінь відкритості та відвертості самопрезентації залежить від рівня довіри до групи, до вчителя, а також від особистісних характеристик дитини. Іноді діти можуть відмовлятися від обговорення. Тоді можна запропонувати їм скласти історію про свій малюнок і придумати для нього назву.

– Колективна робота в малих групах. Діти придумують сюжет і програють невеликі спектаклі. Переклад травмуючих переживань у комічну форму призводить до катарсису, звільнення від неприємних відчуттів і емоцій.

– Рефлексивний аналіз, що припускає рефлексивний аналіз у безпечній обстановці [3].

Зупинимося детальніше на арт-терапевтичних техніках, які може використовувати майбутній вчитель початкових класів у роботі з молодшими школярами, як на уроках та і при проведенні арт-терапевтичних занять.

Каракулі. Найпростіша вправа для її реалізації можна використовувати олівці, як прості, так і кольорові, крейду, фломастери, фарби. Дітям пропонується намалювати будь-які лінії, будь-якого кольору, розміру, форми, з будь-якою силою натиску. Далі необхідно відшукати в лініях будь-яке зображення та чи то домалювати його, чи то виділити бажаним кольором. Взагалі чіткі правила не встановлюються, дана вправа дозволяє розвивати в молодших школярів творче мислення, уяву, зняти психологічну напругу.

Малювання рукою (пальцями, долонею, ребром долоні). Для виконання цієї вправи варто використовувати гуашеві або пальчикові фарби. Мазки наносяться хаотично, розмашисто або точково. Особлива увага тут відводиться тактильним відчуттям, які відчуває дитина від контакту пальчиків з фарбою. У процесі такого малювання діти стають розкутішими, бо їм дозволено те, що зазвичай забороняється, а саме бруднитися, бути неакуратними, грати з фарбами, їм дозволяється вийти

собі за рамки дозволеного. Найчастіше таке малювання супроводжується сильним емоційним відгуком, причому він може бути як позитивним, так і негативним. Така вправа може коригувати стан тривожності, пригніченості, страху.

Малювання природним матеріалом, крупю. Як природний матеріал можна використовувати великий чи дрібний пісок, сухе листя, а також різну крупу. Дітям дуже подобаються тактильні відчуття, які вони відчувають при контакті з цими матеріалами. На аркуш паперу попередньо слід нанести клей ПВА. Дитина може нанести клей як у вигляді певного малюнка, візерунка, так і хаотично. Потім цей папір посипають піском, крупю, сухим листям, що розтерте між долонями, розмелений пінопласт, дрібно порізними вовняними нитками тощо. Зазвичай діти засипають матеріалом всю поверхню паперу, насипаючи його знову і знову, надлишки струшують і зображення проявляється тільки там, де був клей. Такі заняття відмінно сприяють розкриттю особистості, релаксації, адаптуванню в новому колективі, підвищують самооцінку.

Техніка «монотипія» – базова графічна техніка, яку виконують гуашевими фарбами на гладкій поверхні – склі, пластмасовій дошці, плівці, товстому глянцевому папері. Матеріал, на який наноситься фарба, не повинен пропускати воду. Зверху накладається аркуш паперу і притискається до поверхні. Виходить відбиток у дзеркальному відображенні. Він може бути менш чітким у порівнянні з оригіналом, більш розпливчастим, можуть змішуватися різні фарби. Якщо хочеться щось змінити або покращити, потрібно виготовити новий «оригінал», тобто намалювати все заново. Техніка дозволяє висловити емоції і настрої та просто отримати задоволення від власних художніх здібностей [3].

Запропоновані техніки можуть бути використані у навчально-виховному процесі початкової школи. Для цього може бути виділено один розвантажувальний урок, коли учні посеред тижня відчувають втому; замість класної години, особливо, якщо арт-терапевтична техніка спрямована на розвиток творчого потенціалу і художніх навичок молодших школярів; на інтегрованих уроках, наприклад читання й образотворчого мистецтва.

Отже, можна дійти висновку, що арт-терапевтичні технології є дійсно перспективними при роботі з молодшими школярами. Тому, при підготовці майбутніх педагогів молодших класів особливо важливо сформувати у них вміння і навички практичної арт-терапевтичної роботи з молодшими школярами; розкрити можливості арт-терапевтичних технологій у роботі з молодшими школярами; висвітлити структуру проведення арт-терапевтичного заняття з дітьми та ознайомити їх з найбільш дієвими та ефективними арт-техніками.

Список використаних джерел

1. Гаптрахимова Р. С. Применение арт-терапии в период адаптации первоклассников / Р. С. Гаптрахимова, Н. В. Комарова, С. Ф. Фаткуллина, Л. А. Рыбакина // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2013. – Т. 3. – С. 141–145.

2. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с.

3. Сорока О. В. Арт-терапія як фактор збагачення творчості вчителя початкової школи / О. В. Сорока // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 64. – С. 145–151.

4. Сорока О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: теоретико-методичні основи / О. В. Сорока. – Тернопіль: Астон, 2015. – 350 с.